

Viggo Sørensen:

End – en nordjysk konjunktion

End æ håd så ja, så ka ed gåt wæ', han håd itj hæn' sæ (= men havde jeg sagt ja, så kan det godt være, han ikke havde hængt sig). Det kommer som en eftertanke til fortællingen om en præsts selvmord. Fortælleren er en kvinde fra Thy, født 1884, hendes ord optaget på bånd i 1964.¹ Oversættelsens *men* rammer ikke helt præcis; der er ikke tale om den form for modsætning, vi oftest forbinder med *men*, snarest signalering af, at hun perspektiverer det forud fortalte.

Det *end*, vi møder her, er en gammel nordisk konjunktion, kendt fra oldislandsk, hvor den blev skrevet *en(n)* – og i lige så høj grad fra gammeldansk, her skrevet *æn/en*. Betydningen lå sådan omtrent midtvejs mellem vores *men* og *og*. Ligesom *og* fører *end* videre inden for et igangværende tema, og ligesom *men* lukkes det op for en alternativ (eller i det mindste modificerende) betragtning.

Det er også sådan, ordet bruges i gammeldansk – fx i fortalen til Jyske Lov²: *Meth logh schal land byggæs. Æn wyldæ hwær man øruæs at sit eghæt ... tha tyrftæ mæn engi logh with* (= med lov skal land bygges; dog hvis enhver ville nøjes med sit eget, så behøvede man ingen lov). Forbeholdet indledt med *æn* (og med irreal brug af datidsformen *wyldæ*) skal undskylde lovens indførelse: vi lever jo desværre ikke i den ønskværdige, tænkbare tilstand, at love kunne undværes – tværtimod, som det hedder et par sætninger længere fremme: *Æn waræ ey logh a landhæ, tha hafthæ hyn mest thær mest mattæ gribæ* (= men/for var der ikke lov i landet, da havde den mest,

¹ PSkC ms. 217.19:10. Top.: 1259 Hundborg sogn, Thy.

² Peter Skautrup: *Den Jyske Lov*. Kbh. 1941. Citaterne er fra s.2. Bogens tekstgrundlag er Ribehåndskriftet (ca. 1430–50).

der kunne rage mest til sig). Med det nye *æn* peges – efter forsikret respekt for naturlig retsfølelse – hen over disse indvendinger tilbage til nødvendigheden af institutionaliseret lov.³

Det modificerende *end* tabte dog tidligt terræn i dansk (og svensk); allerede i 1400-tallet presses ordet fra to sider: dels fra den nyudviklede konjunktion *men* (egl. *medens*, men i trykssvag form efterhånden omtolket til signal for modsætning)⁴, dels fra det gamle rummelige *og* (signal for ensartethed, men også, om end i svag grad, for uddybning/modifikation). Længst hænger konjunktionen *end* ved i de traditionsbundne landsbyvedtægter, fx: *End tager husverten ... nogen skade ved nødverge, da have samme skade for hiemgæld*.⁵ I norsk derimod ses det modificerende *end* bevaret op til nutiden, og derfor har mange danskere (hvis de husker godt efter) mødt det i Holbergs komedier.⁶

³ I ordbogsdelen af Peter Skautrup: *Den Jyske Lov* (1941) forklares funktionen af *æn* således: 1) forbindende sætninger ell. perioder; i alm. indledende en sætn., der i tilknytning til et foregående udsagn angiver en nærmere forklaring ell. indskrænkning ell. (især) modsætningsvis uddyber et fra det foregående forskelligt ell. nyt forhold. – For middelaldersvensk *än* gives i K.F. Söderwall: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* (1884-1918) bd.II:1114 f. følgende, mere udfoldede forklaring: 1) för att beteckna ett motsatsförhållande: men, men deremot; men åter ... 2) för att anknyta ett inskränkande el. modifierande tillägg, ett uttalande hvilket innebär ngt som man på grund af det föregående just icke hade anledning att vänta ...: men, men emellertid, men dock, men likväl ... 3) för att uttrycka öfvergång till ngt nytt vare sig detta står med det föregående i närmare el. i mera lösligt sammanhang: men; åter; stundom närmande sig betydelsen: och. I supplementbind II (1953-73) tilføjes: Ofta upprepade gånger i en raskt flytande berättelse (Och ... Och ... Och ...). – Tilsvarende siges det i Richard Cleasby: *An Icelandic-English Dictionary* (2. ed., 1957:127): used in narratives to begin a sentence, merely denoting the progress of the tale much the same as 'and'.

⁴ Peter Skautrup: *Det Danske Sprogs Historie* (1944-70) bd.II:29.

⁵ Vide 1725. Poul Bjerre (m.fl.): *Danske Vider og Vedtægter* (1904-38) bd.III:550. Top.: 1996 Ginnerup sogn, Djursland. Oversættelse: Men/og tager husets ejer nogen skade, når han værger sig (mod at blive hentet til tinge), da må han tage skade for hjemgæld.

⁶ Peter Skautrup: *Det Danske Sprogs Historie* (1944-70) bd.III:110. I perioden ca. 1790-1910 dukker det modificerende *end* (og et beslægtet *end*, som jeg kommer til senere) igen sporadisk op i dansk litteratur; det forklares i *Ordbog over det Danske Sprog* bd. IV sp.361 som påvirkning fra norsk og/eller jysk.

Erich! du est en stor Mand, og derfor har
 ikke uden store Anslage. Men end om han vaagnede op i det
 samme?

Også i *Jeppe på Bjerget* stikker Holbergs norske *end* igennem. Her en replik fra 1. akt, scene 8. Baronens lakaj Erich har netop udkastet sit projekt om Jeppe i baronens seng. Baronens bifalder, men bekymrer sig så straks – med citatet – for, at Jeppe vågner op under transporten derhen. Hans forestilling om, hvad der kunne gå galt, indledes med modificerende *end* – her blot kombineret med det signalord, et dansk publikum ville forvente: *men*.

Billeder og tekst er fra: *Tegner Udgave af Ludvig Holbergs samtlige Comoedier. Liebenbergs Textudgave. Kjøbenhavn 1896.*

Men også i nord- og midtjysk dialekt er *end* overordentlig velbevaret i denne modificerende funktion. Thy-eksemplet fra artiklens start har mange paralleller. Over mellemmaden ved høslætten falder følgende bemærkning: ”*Det maa nu alligevel ikke være rart at være gift med saadan et sølle fordruekt Mandfolk*”... *Næh, det kunde det ikke være* (mente de øvrige høstfolk). ”*En at have saadan en Drukkendidrik til Far?*” *kom det igen*.⁷ En anden er kommet i tanker om, at den fordruekte familiefader må give nok så store problemer for børnene.

En familie venter besøg af en kær slægtning; timerne går, og endelig er der en, der lufter muligheden af, at den ventede er blevet forhindret: *In' han eð' komæ?* = *Hvad nu om* (han slet ikke kommer)?⁸ En ny karl på Gammel Langgård beundrer det meget kobber- og messingtøj, der ligger opmagasineret i gårdens vesterende, men pludselig slår det ned i ham, at det jo skal pudses en gang imellem: '*å*', '*en*' *når a ska* '*te*' *å* '*skur*' '*de* = *ok dog!* *hvad (nu) når jeg skal til at skure det* (altsammen)!⁹ Heldigvis slipper han.

Som de to sidste eksempler viser, må man ved oversættelsen af det modificerende *end* ofte ty til rigssprogsformuleringer med helt andre pragmatiske markører: *hvad nu / så hvis / om / når* el. lign. (hvor *hvad nu / så* signalerer ny synsvinkel ind på situationen, og sætningen med *hvis / om / når* udfolder den ny mulighed, der skal tages højde for). Det kan ikke undre, at dialekttalende i nyere tid har følt behov for at kombinere med sådanne ”funktionsord” – i takt med at funktionen af det gamle *end* fortonede sig. Faktisk ses en hel del af Jysk Ordbogs kilder at støtte det modificerende *end* med *nu*, *om* eller *så*: *Jøsses, tendt han, end no det er den Slem sjel, der kommer, hwad skal a da saa griw o gjør i* (= jøsses, tænkte han, hvis nu det er den slemme selv (dvs. fanden), der kommer, hvad skal jeg så gribe og gøre i, dvs. stille op?).¹⁰ – *End om de ø blev mandholme* (= men hvis de øg (dvs.

⁷ Marie Bregendal: *Sødalsfolkene I-II* (1935:29). Top.: 1706 Fly sogn, Salling.

⁸ PSkC ms. 143,1:10. Top.: 2471 Estvad sogn, Salling

⁹ PSkC ms. 217.9:17. Top.: 1331 Ræhr sogn, Thy. Det indledende udråb er eksempel på den nordvestjyske interjektion, Torben Arboe redegjorde for i *Ord & Sag* 2009.

¹⁰ Thomas Nielsen: *Fra Hedegne* (1928:11). Top.: 1681 Rødding sogn, Salling.

heste) nu (pludselig) blev mandolme, dvs. ustyrlige).¹¹ – *æ·m så nær do komær hjæ'm, å dej fa'r stoo'r i dön'* (= men så når du kommer hjem, og din far står i døren – og venter på dig?).¹²

Tiden er kommet, hvor det betaler sig at se nærmere på udtalen af ordet *end*. I de tilfælde, hvor de hidtil citerede kilder har behersket lydskrift, ses ordet noteret *en'* eller *in'*, og denne udtale – med *e* eller *i*, med *η* eller *n*, og med længde på slutkonsonanten – bekræftes af adskillige andre kilder i Nordvest- og Midtvestjylland, helt ned til Ringkøbing- og Silkeborgegnen. Lydformen er ret beset sær: fuldstændig den samme som for ordet *inde*, et gammelt tostavellesord! – skønt man ud fra den oldislandske og gammeldanske enstavellesform skulle forvente en nord- og midtvestjysk udtale uden længde, og snarest med stød: *en*, *en'* (el. lign.), jf. www.jyskordbog.dk > Dialektkort K 4.6 og K 1.3.

Tilsvarende forholder det sig imidlertid med udtalen i Vendsyssel: *æ·n*, *æ·j* (el. lign.)¹³ – fuldstændig den samme som for det gamle tostavelles-verbum *ende*. Vokalen er hér en grad mere åben (*æ* i stedet for *e* / *i*), men det kan forklares ved, at det palataliserede *-η* i Nordvest- og Midtvestjylland har bevirket lydlukning *æ* > *e* / *i* (hvilket ikke er sket i Vendsyssel, idet *-η* er blevet videreudviklet til *-n* eller *-j*)¹⁴; tilsvarende lydlukning *e* > *i* foran *η* kendes fra mange andre ord i Vest- og ikke mindst Sønderjysk, fx (plur.) *hænder*, som i Vendsyssel hedder *hæj'ær*, men i Midtvestjylland og det sydlige Nordvestjylland *hin(')ær*.¹⁵

Den gammeldanske konjunktion *en* / *æn* må altså være blevet tostavelles i Nord- og Vestjylland: *ennæ* / *ænnæ* (el. lign.) – inden ordet via velkendte lydudviklinger endte med de ovenfor viste udtaler.

¹¹ Johan Skjoldborg: *Romaner og Fortællinger* (1921) bd.I:258. Top.: 1321 Øsløs sogn, Hanherrederne.

¹² Arne Espgaard: *Vendsysselsk ordbog* (1972-74) bd.I:152. Top.: 1247 Børglum sogn, Vendsyssel.

¹³ Med streg på linjen (*æ·n* etc.) markerer JO vendsysselsk nylængde, dvs. længde, som i nyere tid er overført til vokalen fra den efterfølgende konsonant, uden at kvaliteten af den oprindelige kortvokal ændres. Jf. Bent Jul Nielsen: *Bidrag til vendelbomålets fonologi* (1984:64ff).

¹⁴ Jf. www.jyskordbog.dk > Dialektkort K 4.6 > Kommentarer.

¹⁵ Jf. www.jyskordbog.dk > artiklen *1.hånd* > kort 2.

Pudsigt nok udtales også en del andre gamle enstavelsesord ”på tostavelles-manér” i nordvestjysk og midtvestjysk.¹⁶ I tilfældet *end* kunne forklaringen være, at et støtteord som *nu* – jf. den ovennævnte forbindelse *end nu* – engang er blevet opslugt: *æn nu* > *æn* (hvoraf siden nordvestjysk *en* /*in*ː, vendsysselsk *æ*ː). At så også den udvidede konjunktion ses kombineret med ”funktionsordet” *nu*, er ikke urimeligt – hvis man i mellemtiden havde forglemt, hvad længden i *end* skyldtes.

I hvert fald har konjunktionen *end* udvist en lignende ”forslugenhed” i Vendsyssel – ganske vist på et senere tidspunkt, hvor ordet allerede havde fået tostavelles-karakter. I hele det midtvestlige Vendsyssel (hvorfra Jysk Ordbog har mange oplysninger i god lydskrift) er formen *æ*ː*n* / *æ*ː*j* slet ikke den dominerende; det er derimod *æ*ː*m*: *ˈæ*ː*m* *de blywə ˈrèːn, hons ˈså?* = *dersom (el. hvis el. sæt at) det bliver regn, hvad så?*¹⁷ Arne Espegaard har formentlig helt ret i sin antagelse¹⁸, at *æ*ː*m* er en sammentrækning af *ˈæ*ː*n om* – en hyppig udvidelse af konjunktionen *end* længere vestpå, jf. ovenfor.

Ordets hovedudtaler og mulige kombination med andre pragmatiske markører er nu omsider så velbelyst, at jeg med kort 1 tør sammenfatte Jysk Ordbogs oplysninger om *end* som indleder af modificerende sætning. Tyngdepunktet ses så afgjort at ligge nord for Limfjorden.

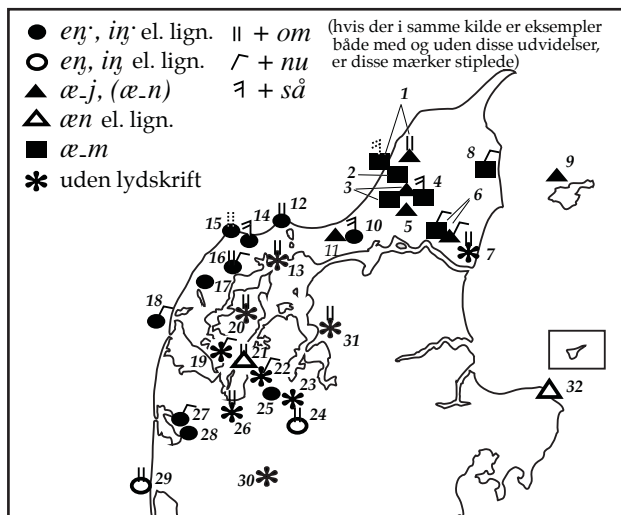
Men vi er ikke færdige endnu. Den behandlede konjunktion *end* har nemlig også en anden, beslægtet funktion i de selvsamme nord- og vestjyske dialekter.

Peder forhører sig hos Kirsten: *Hvordan stod det til dér (henne ved Oles)? – ... De har haft det smaat i Vinter. Ole er bleven smal*

¹⁶ Jf. fx www.jyskordbog, artiklerne 4.al, 2.and, ar, 1.arm, balk, 1.bov, 1.bræt, 1.bund, bægt, 1.dam, 1.flen, 2.for, 1.frø, 1.glød, holm, 1.hov, 1.hud, 1.hul, hylde (for nu at henvise til det publicerede).

¹⁷ J.M.Jensen: *Et Vendelbomaal* (1897-1902:172). Top. 1247 Børglum sogn, Vendsyssel. – Forfatterens vistnok fejlagtige markering af konsonantlængde for faktisk nylængde (*æm* istf. *æm*), jf. note 13, er rettet i eksemplet – (se nærmere Viggo Sørensen: *Accentforhold i forleddet af jyske sammensætninger. Papers from the 8th Scandinavian Conference of Linguistics* (1985:253)).

¹⁸ Arne Espegaard: *Vendsysselsk Ordbog* (1968-72), bd.I:152.

Kort 1. Modifierende *end* (med efterfølgende sætning)³⁷

i *Ansigtet og hul under Øjnene*. – *End Faster?* (spørger så Peder).¹⁹ Her drejer det sig ikke længere om at modificere noget tidligere sagt. Med det ny spørgsmål fokuserer Peder på en mangel i svaret: så vidt Ole, men hvad så med faster (altså Oles kone)? – Et par af Jysk Ordbogs meddelere diskuterer navne på forskellige typer tørv: 'dèj' 'tøre ... ja 'de wa 'dæm', di så 'diqər 'å' wal₁sajt (= digetørv, ja det var velsagtens dem, man satte diger af, dvs. brugte fx til gærde om køkkenhaven). 'eŋ' 'dæm', wi lå 'òp o ə 'hús (= hvad så dem, vi lagde op på huset?), siger så den anden meddeler – og straks husker han selv svaret: 'mön' 'tøre (= møntørv).²⁰ Meddeler nr. to accepterer den førstes svar (om digetørv), men fokuserer så straks på en anden type tørv, han er kommet til at tænke på, og som rækker ud over den førstes svar.²¹

¹⁹ C. Staun: *Under Dommen* (1916:185). Top.: 1612 Farstrup sogn, Himmerland.

²⁰ PSkC ms. 217.6.1:1. Top.: 1398 Gettrup sogn, Thy.

²¹ Det hermed anlagte skel mellem modifierende og fokuserende *end* svarer stort set til Torsten Balles skelnen mellem ordets brug i "udråbspørgesætninger, der angår, hvad der vil ske, el. hvordan det vil gå, hvis et tænkt tilfælde indtræffer eller, én uafvidende, er indtruffet: *hvad nu om; hvis nu*" og "spørgesætninger, der har relation til et tidligere nævnt forhold: *hvad nu med*". PSkC seddelsamling. Top.: 1355 Torsted sogn, Thy.

Fokuseringen kan også i stedet for en ”genstand” i den drøftede situation gælde en af samtaleparterne: *hiŋ så mæ* (= hvad så med mig).²²

At fokusere på noget i en kendt kontekst kræver ikke udfoldelse i en fuld sætning, sådan som det var tilfældet med modifikationerne ovenfor. Det er nok, at ”genstanden” udpeges: *æn mæ?* (= jamen, hvad så med mig?). Kun hvis den talende vil tydeliggøre sig, kommentere, komme med forslag el. lign., er der behov for en ny sætning. Man diskuterer sønnens giftermål: *Det kan være, du holder mere af Else Thamsen? – Nej, hun er saa lille* (svarer sønnen). *Moderen lo* (og siger så:) *End Maren Højstrup, hun er da stor nok i hvert Fald?*²³ – Og hvordan spiller man effektivt sine kort, som kan rydde bordet? Sådan: *ka do 'ste'k 'dæŋ'? – 'eŋ 'dæŋ' – 'eŋ 'dæŋ' – 'eŋ klør'æs? – 'så 'tå'r 'a æ ge'venst!* (= kan du stikke dén? – og dén – og dén – og klør es? – så tager jég gevinsten).²⁴

Fra ældre tekster giver de relevante ordbøger (oldislandske, middelalderdanske el. -svenske) ikke eksempler på *end* i denne fokuserende funktion. Men det skyldes formentlig blot, at fortidens tekster emne- og stilmæssigt ligger langt fra nutidigt jysk talesprog – og velsagtens også fra datidigt talesprog, som udmærket kan have anvendt fokuserende *end*. I hvert fald kendes funktionen også i nutidigt norsk.²⁵ De danske ø-dialekter kender derimod hverken det modificerende eller det fokuserende *end* – bortset fra én vestfynsk kilde.²⁶

Udtalen af fokuserende *end* er ganske den samme som i modificerende funktion, bortset fra at det vendsysselske *æ.m* kun er optegnet i to kilder. Ikke sært, da det jo må formodes at være en

²² PSkCs centralarkiv. Opt. ved Sv. Aakjær ca. 1930. Top.: 1706 Fly sogn, Salling.

²³ Skjoldborg: *Romaner og Fortællinger* (1921) bd.IV:231. Top.: 1321 Øsløs sgn, Hanherrederne.

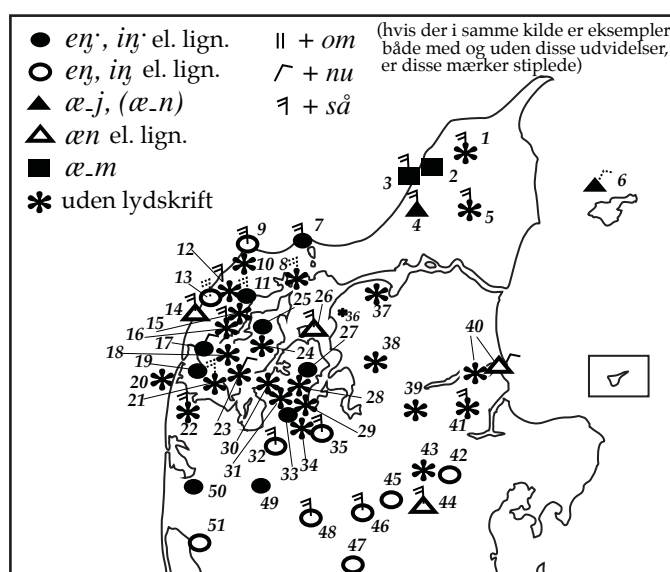
²⁴ Uff. Ms. 129.1. Top.: 2533 Velling sogn, Midtvestjylland.

²⁵ *Norsk Ordbok* (1966 ff.) bd.2 sp. 747: *enn ...1) innleier eit spørsmål som kastar fram ein ny tanke, snur samtalen i ei ny lei ...* (med eksempler som:) *enn han då ... kva ska ein seia om han?* Den modificerende funktion er behandlet som betydning 3.

²⁶ *Ømålsordbogen* (1992 ff.), bd.3:398: *ē:n hvis jeg gør det?* = hvad vil der ske, hvis jeg gør det? *ē:n Anna?* = hvorledes nu mht. Anna?

sammentrækning af *end om*, mens *om* ikke er et naturligt signalord ved fokusering; se blot oversættelserne til rigssprog ovf.: *hvad så/nu (med)* etc. Det er ord af denne type, som kan forventes brugt også i dialekt til støtte for fokuseringen, og de optræder da også i adskillige (især yngre) kilder: 'æ-j 'nò 'ha-m? = *hvad så med ham?*²⁷ æn så han's – *han wa da hjem?* (= men så Hans – han var da hjemme – går jeg ud fra?).²⁸ Navnlig forbindelsen med *så* er ret hyppig ude vestpå, som det ses af kort 2, hvor samtlige Jysk Ordbogs oplysninger om fokuserende *end* er samlet. Udbredelsen ligner meget den på kort 1, men modificerende *end* ses dog væsentlig stærkere brugt i Vendsyssel, fokuserende *end* væsentlig stærkere i Nordøst- og Midtjylland.

Nu da begge hovedfunktioner af JO.s 4.*end* er præsenteret, kan der rundes af mht. ordets udtale. Af kort 2 ses, at den vendsysselske udtale

Kort 2. Fokuserende *end* (foran substantivisk led)³⁵

²⁷ Arne Espegaard: *Liv og sprog på svundne tiders Læsø* (1980) bd.II:74. Top.: 1300 Læsø.

²⁸ AfD, KU ms. Top.: 2175 Skannerup sogn, Midtøstjylland.

med *-m* kun en enkelt gang er optegnet i fokuserende funktion: *no de wet do enj ha, æ-m de?* (= nåh det vil du ikke have; hvad så med dét?).²⁹ Det synes at underbygge teorien ovf., at *æ-m* er en sammentrækning af *end* og et modificerende *om* – som så først i anden omgang har bredt sig også til fokuserende funktion.

Også de øvrige udtaler, der blev omtalt i artiklens start, var langkonsonantiske eller langvokaliske (*æ-j*, *enj*, *inj*), men som det ses af eksemplet ovf. vedr. kortspil, udtales ordet også kort nogle steder (i afgjort trykstærkt anvendelse). De fleste af JO.s kilder vedr. *end* benytter ikke fintmærkende lydskrift, så det er vanskeligt at følge denne korte udgave af ordet (*enj*, *inj*); men der anes en tendens til, at længden kan bortfalde, jo længere man kommer sydpå – ned gennem Thy til Midtjylland. Om det skyldes, at ordet hernede har bevaret sin gamle énstavelleskarakter (evt. som sideform), tør jeg ikke afgøre på det foreliggende materiale. Ella Jensens optegnelse fra Houlbjerg sogn i Midtøstjylland (*inj* *kre'stæn da* = men så Kristian?³⁰) afslører i hvert fald intet, da selv en systematisk betinget konsonantlængde er bortfaldet her.³¹ Og andre kortformer – som *æn* i Skannerup-citatet ovenfor (jf. note 29), eller det (forvanskede) *hinj* i Fly-citatet ovenfor (jf. note 23) – skyldes klart nok, at *end* er blevet tryksvagt foran et supplerende signalord (*sa*). Eneste oplysning, der med nogen vægt kunne tages til indtægt for et jysk *end* af bevaret énstavelleskarakter, er Velling-citatet ovenfor (jf. note 25).

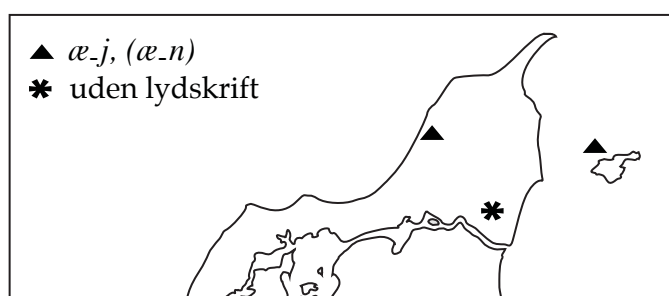
Til allersidst skal lige nævnes en tredje funktion af JO.s *4.end*, nemlig som forstærkning af et adjektiv i stærkt følelsesfyldte udbrud: *æ-j så stow'r høj blyw'ær!* = *hvor bliver han* (dvs. drengen) *dog stor!*³² – brugt ganske som rigssprogets *sikke* (evt. med støtte af ord som *dog/da*): *sikke stor han (dog/da) bliver!* Her skinner beundringen lige så tydeligt igennem, som forargelsen gør det i følgende eksempel: *Enj*

²⁹ Uff. KU. ms. 202 (J.M.Jensen ca. 1895). Top.: 1247 Børgum sogn, Vendsyssel. Lydskriften er tilrettet som navnt i note 17.

³⁰ Ella Jensen: *Houlbjergmålets Bøjningslære* (1956:86).

³¹ Jf. www.jyskordbog > Dialektkort K 1.3.

³² Arne Espegaard: *Liv og sprog på svundne tiders Læsø* (1980) bd.II:74. Top.: 1300 Læsø.

Kort 3. Forstærkende *end* (foran adjektiv mv.)

saant to Ralliker, som hanj tjyr me! (= sikke to (elendige) ralliker (af heste), han kører rundt med) – hvor det kvalitetsbetegnende adjektiv ganske vist er “indbygget” i håneordet *ralliker*.³³

Denne brug af *end* er kun optegnet i Vendsyssel (med Læsø), jf. kort 3. Men den genfindes i norsk³⁴ og er formentlig endnu et eksempel på, at vendsysseldialekten – via fortidens fiskeri og skudehandel – har lånt af norsk ordforråd.

³³ J.Kr. Larsen: *Bidrag til Ordbog over Vendelbomaalet* (1914:218). Top.: 1474 Ulsted sogn, Vendsyssel.

³⁴ Jf. *Norsk Ordbok* (1966 ff.) bd.2 sp.747 (betydning 2 i artiklen *II enn*)

³⁵ I 4 af kilderne fra Salling og Mors noteres *end* med et initialt h: *hinj, hind, hin, hen* – muligvis i analogi med konjunktionen *heller* (= eller) og adverbiet *hellers* (= ellers). Peter Skautrup (kilde 49 på kort 2) har noteret *inæn*, muligvis fordi denne for ham fremmede konjunktion har lydt næsten som det velkendte adverbium *inden*.